

Slaviša Orlović

ZORAN ĐINĐIĆ – POLITIKA KAO POZIV I POLITIKA KAO SUDBINA

SAŽETAK

U ovom radu nastojim da osvetlim političko nasleđe i politički angažman Zorana Đinđića. U prvom delu rada „Politika kao poziv“ analiziram vezu između njegovog teorijskog rada i praktičnog delovanja, odnos teorije i prakse, filozofije i politike. Filozofija je Đinđiću bila nadahnuće, inspiracija i uporište za menjanje sveta i sistema kojim nije bio zadovoljan. Đinđić je prestao da bude filozof – da filozofira, da bi postao političar – da dela. Tačka presecanja Đinđićevih filozofsko-politikoloških rasprava i političkog angažmana i ono po čemu će ostati upamćen, bila je ideja „nedovršene države“, koja se odnosila na Jugoslaviju, a važila je i još uvek važi za Srbiju. Đinđić je čitav svoj javni intelektualni angažman posvetio politici kao pozivu. Bio je kreator političkih promena 2000, nosilac nade, modernizator i državnik. Hteo je da menja Srbiju uprkos otporu promenama koji su organizovale snage kontinuiteta. U drugom delu, naslovljenom – „Politika kao sudbina“, ukazujem na elemente tragedije antičkog junaka koji prinosi svoj život kao poslednju žrtvu ideji slobode, ideji demokratske Srbije u Evropi i ideji budućnosti koja treba da prevlada nad okovanom prošalošću; pokazujem da je Đinđić imao strast za politiku i stradao od svoje najveće strasti; i kako je bio modernizator Srbije i njen prosvetitelj. Sudbina onih koji idu ispred vremena je – da im pucaju u leđa. Filozofsko obrazovanje i utemeljenje, politički angažman i posvećenost promenama Zorana Đinđića, ostaće zabeleženi kao svetla tačka novije srpske istorije.

KLJUČNE REČI

Zoran Đinđić, filozofija, politika, politika kao poziv, politika kao sudbina, nedovršena država, modernizacija, Evropa

Odnos prema nasleđu Zorana Đinđića razapet je između zaborava i sećanja. Dvadeset godina od ubistva premijera jedne države u Evropi (na radnom mestu), ovom konferencijom, ovim tekstom i ovim tematom, ne samo da negujemo „kulturu sećanja“ i suprotstavljamo se „kulturi zaborava“, već nudimo mogućnost da i sa pomenute vremenske distance sagledamo Đinđićev politički angažman i nasleđe, kao i potrebu Srbije za jednom takvom ličnošću. Svaku raspravu, a naročito o Zoranu Đinđiću, neophodno je kontekstualizovati, pre svega vremenski (1979–2003), ali i prostorno.¹

1 Da budem malo ličan (a to je bolje nego biti bezličan), moj mentor, prof. dr Vukašinić Pavlović, osvetljavao mi je vreme kada su on i Zoran Đinđić bili cimeri u Frankfurtu, a

Rad sam podelio na dva dela. U prvom delu, naslovljenom – Politika kao poziv, analiziram: povezanost Đinđićevog teorijskog rada i praktičnog delovanja; ukazujem na politikološke refleksije – ideje „nedovršene države” i koliko je za Đinđića-političara politika bila poziv, zaključujući da je Đinđić-političar završio kao Đinđić-državnik. U drugom delu, naslovljenom – Politika kao sudbina, ukazujem na elemente tragedije u njegovom životu, nalik na onu antičkih junaka; pokazujem da je Đinđić imao strast za politiku i stradao od svoje najveće strasti. Bio modernizator Srbije i njen prosvetitelj.

I Politika kao poziv

Zoran Đinđić (1952–2003) bio je filozof, javni intelektualac, političar i državnik. Analiza Đinđićevog opusa nemoguća je bez uvida u neraskidivost teorijskog rada i praktičnog delovanja, bez ukazivanja na neraskidivu vezu njegovog filozofskog promišljanja i političkog angažmana. Iako je filozofija „mudra zavodnica mladih duša”,² stiče se utisak da Đinđića nije toliko zavela ljubav prema mudrosti, koliko želja da bolje razume svet i težnja da ga menja. Opredelio se za filozofiju, verovatno i zato jer je u vreme kada je Đinđić stasao za studije, Filozofski fakultet bio tačka kritičkog mišljenja i sedište pobune i otpora režimu. Kako bi rekla njegova koleginica Dunja Melčić, „za filozofsko pitanje treba imati dar čuđenja”, a Đinđićev dar i talenat među prvima su otkrili njegovi profesori u gimnaziji, Milo Petrović i Milan Kovačević.³ Zoran Đinđić je imao „urođeni dar” za filozofiju i urođeni „poriv” za praktičnu politiku. Kao student, intelektualno se oblikovao u krugu svojih profesora „praksisovaca” (Ljubomira Tadića, Dragoljuba Mićunovića, Mihajla Markovića...), ali ne sledbenički i idolopoklonski, već dijaloški i u stalnom preispitivanju njih i sebe samog. Iako je ponikao u marksističkom intelektualnom krugu, njegovo bavljenje filozofijom bilo je u funkciji obračuna sa Marksom i marksizmom. To mu je bila teorijska podloga za praktično-politički obračun sa komunizmom. Svoje obračunavanje sa marksizmom započinje još u diplomskom radu (1974) *Karl Koroš i problemi jedne recepcije marksizma*, tvrdeći da kod ovog autora dolazi do napuštanja marksističke filozofije. Njegov magistarski rad kod Veljka Koraća

---

potom nastavili druženje u Beogradu. Sa Đinđićem imam jednu zajedničku fotografiju, sa Terazjske česme 1991. kada čitam studentske zahteve. Između ostalog, i zbog njega sam u okviru Erazmusa boravio na Univerzitetu u Konstancu 2019. godine.

2 Lakićević Lakas, Dragan. 2018. *Portret političara u mladosti*. Beograd: Arhipelag: 80.

3 Na pitanje profesora Milana Kovačevića u gimnaziji, da li oni koji su oslobodili zemlju treba njom večno da vladaju (mислеći na komuniste), Đinđić je odgovorio: „I guske su spasile Rim, ali to ne znači da treba njime i da vladaju.” Odmah je dobio peticu. Lakićević, Mijat. 2022. *Zoran Đinđić: Prosvet(l)itelj*. Novi Sad: Akademska knjiga: 39.

(na kojem je oboren 1977, formalno zbog Staljina, a verovatno zbog bliskosti sa Mihajlom Markovićem), poslužiće mu za prvu knjigu – *Subjektivnost i nasilje*. Od tada se više nije vratio na Filozofski fakultet.

Iako intelektualno oblikovan u krugu praksisovaca, uzdigao se iznad njih, otišao na izvorište frankfurtske kritičke misli, i iskoračio – sâm i svoj. Potrebno je podsetiti na postojanje stare Frankfurtske škole pod uticajem autora kao što su Horkhajmer i Adorno, koja je bila u marksističkoj tradiciji i nove Frankfurtske škole koju je predvodio Jirgen Habermas. Đinđić nije doktorirao kod Habermasa (kako se to neretko tvrdi), već kod Albrehta Velmera, koji je od 1966. do 1970. bio Habermasov asistent. Velmer je bio blizak krugu jugoslovenskih filozofa i disidenata. Velmer opisuje Đinđića kao osobu prepunu neverovatne energije: „Upoznao sam ga kao mladića jake volje” i dodaje: „On ima veoma snažnu volju i određenu harizmu koja je povezana sa njegovom energijom i inteligencijom.” (...) „U određenim periodima potrebne su veoma jake figure da bi donele promene.”⁴ Đinđićeva doktorska disertacija (1979) *Marksova kritička teorija društva i problem utemeljenja* predstavljala je obračun sa marksizmom i kritiku Marksove kritičke teorije društva. Na osnovu doktorske disertacije, desetak godina kasnije, objavljuje knjigu *Jesen dijalektike* (1987). Stanovanje u komuni i diskusije sa Ivanom Glaserom, Dunjom Melčić, Ernstom Koblerom, Rolfom Papeom, Aleksejem Seizom i Dragoljubom Mićunovićem oblikovali su njegove poglede. Njima je i posvetio ovu knjigu. Osim mentoru Velmeru, Đinđić se zahvaljuje Ljubomiru Tadiću, Jirgenu Habermasu i Iringu Fečeru.⁵

„Praksisovci” (filozofi okupljeni oko časopisa „Praksis”) i Korčulanska škola (1963–1974) bili su, u filozofiji i društvenim naukama, ono što je predstavljao „crni talas” u YU kinematografiji (u drugoj polovini ’60-ih i na početku ’70-ih), ili „novi talas” u rok muzici (od kraja ’70-ih do polovine ’80-ih godina 20. veka).

4 Albreht Velmer: „Ovo što ću vam sada ispričati, bilo je tipično za njega. Živeo je u susednoj zgradi. Kada je došao kod mene, rekao mi je: „Ja moram da završim svoju disertaciju za jednu godinu”. Rekao sam mu da je to nemoguće. Uzvratio je da neizostavno mora da to uradi, jer ga u Jugoslaviji čeka vojni rok. Uprkos mom ubeđivanju, toliko je insistirao, da sam na kraju pristao. Onda sam sledeće godine, vraćajući se kući i izlazeći iz stana, mogao da čujem njegovu pisaću mašinu na kojoj je besomučno kucao. To se čulo čak do susedne, moje zgrade. Često sam se pitao da li uopšte spava. I stvarno je na kraju uspeo. Bio je neiscrpni izvor energije. Osim toga, bilo je to jedno dostignuće, jedan rezultat protiv mog odlučnog stava. Bila je u pitanju njegova upornost i usmerenost prema cilju koji je na kraju i dostigao.” Dostupno na: <https://oko.rts.rs/drustvo/4973008/davni-razgovor-s-albrehtom-velmerom-nemackim-filozofom-i-mentorom-zorana-djindjica-kako-sam-iskolovao-srpskog-premijera.html> (pristupljeno 10. oktobra 2022).

5 Đinđić, Zoran. 2011. *Jesen dijalektike*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond Zoran Đinđić: 1.

1.1. Odnos teorije i prakse, filozofije i politike kod Đinđića

Đinđić je bio izvorni i autentični filozof koji je imao dar, sposobnost i znanje da iskorači sa svojim idejama prkoseći *mainstream* narativima. Imao je hrabrosti (ponekad i drskosti) da nastupi nasuprot etabliranim autoritetima. Prvi publikovani rad, „Samorefleksija kao jedinstvo teorijskog i praktičnog uma, u časopisu „Gledišta” 1976. već opredeljuje njegovo interesovanje za temu koja će ga pratiti do kraja. To je odnos između teorije i prakse, između filozofije i praktičnog delanja (politike). Đinđić je marksizam najpre teorijski osporio („dekonstrukcija Marksa”) a zatim u praksi „rušio”. Na magistarskom ispitu oboren zbog Staljina, u doktorskoj disertaciji osporio je Marksa, a u Beogradu predvodio rušenje komunizma i Miloševića. Od Marksa i marksizma Đinđić se jedino dosledno držao *Jedanaeste teze o Fojerbahuu*: „Nije dovoljno tumačiti svet, treba ga promeniti.” („Filozofi su svet samo različito tumačili, ali radi se o tome da se on izmeni.”). Filozofija je Đinđiću bila nadahnuće, inspiracija i uporište za menjanje sveta i sistema kojim nije bio zadovoljan. Bavljenje filozofskim temama za Đinđića bilo je traganje za smislom i načinom sprovođenja ideja u praksi, njihovog oteotvorenja u život. Bavio se pitanjima kakve posledice ostavljaju ideje, šta one donose. Ovaj odnos je višestruko važan. Prvo, njegovo političko delovanje proizilazilo je iz njegovog filozofskog mišljenja. Drugo, Đinđić, kao političar-državnik, teško se može sagledati i razumeti bez Đinđića-filozofa (teoretičara). Treće, Đinđić je prestao da bude filozof – da filozofira, da bi postao političar – da dela. Sam Đinđić je na tu temu, prema svedočenju Dunje Melčić, jednom izjavio: „Kad sam političar, moram zaboraviti da sam filozof, moram prestati biti filozof”.⁶ O krajnostima interesovanja koje je, na sreću, politički odbacio, svedoče knjige koje je prevodio. Od grofa Kropotkina (*Anarhizam i moral* 1984, *Zapisi jednog revolucionara*, 1985) do Ignacija Lojole (*Načela jezuita* 1987). Na sreću, izbegavao je ekstreme, jer donose zlo (Miroslav Božinović).⁷

Đinđića je opsedala ideja revolucije, političke promene i smena vlasti, možda više nego sama vlast. To je profilisalo i njegov intelektualni i politički angažman. Da se izrazim tokvilovski, opsedali su ga „stari režim i revolucija”, kako organizovati i sprovesti političke promene i srušiti stari režim (*ancien regime*). Krićka škola otvorila je perspektive delegitimizacije, ali

6 Melčić, Dunja. 2006. „Filozofska radoznalost Zorana Đinđića”. Str. 101–102 u *Zoran Đinđić: Etika odgovornosti*, uredila L. Perović. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Biblioteka Svedočanstva.

7 Božinović, Miroslav. 2005. „Zoran Đinđić: Od filozofije do politike”. *Zoran Đinđić – Für Ein Demokratisches Serbien in Europa / Zoran Đinđić – Za demokratsku Srbiju u Evropi*, uredili M. Božilović i G. Schubert Ulrich Zwiener. Jena: Collegium Europeanum Jenense; A Der Friedrich-Schiller – Universität Jena, GlauX Verlag.

mu nije pomogla da spozna da nakon „revolucije” na scenu stupa pitanje konstitucionalizacije revolucije (Hana Arent). Za to mu je mogla poslužiti razlika između Francuske revolucije, kojom se više bavio i Američke revolucije, kojom skoro da se nije bavio. Ako se revolucija ne konstitucionalizuje, nakon prevrata dolazi nasilje i osveta „jakobinaca”. Nije bio zadojen idejama prirodnopravne i liberalne tradicije koliko je bio posvećen ideji ostvarenja slobode.

Da li je Đinđić bio liberal ili socijaldemokrata? Đinđić, nažalost, do liberalnih ideja nije došao preko svojih profesora u Srbiji („koji su ih držali u marksističkom getu” – Desimir Tošić), ni u Nemačkoj, koji su bili „zapadni marksisti”. Pitanje slobode za Đinđića nije metafizika koliko praktična politika, nije spekulacija koliko je delanje i akcija. Više se bavio „pozitivnom” slobodom „za”, nego „negativnom” slobodom „od” (Isaija Berlin). On nije bio klasični liberal ni libertarijanac, ali je čitav njegov život posvećen osvajanju slobode i to više nego što su toj ideji bili posvećeni mnogi od osvedočenih liberala. Sloboda za njega, intuitivno i instinktivno, bila je zaista „odsustvo prinude”. Možda u praksi – više kao ideja emancipacije. U jednom ideologizovanom vremenu, Đinđić oseća teret i trend deideologizacije. Delom mu i prethodi. Đinđić sebe nije doživljavao kao liberala, već kao socijaldemokratu.⁸ Naročito u periodu predsedavanja Demokratskom strankom (članstvo u Socijalističkoj internacionali, Partiji evropskih socijalista – PES), iako je i to njegovo ideologiziranje isprepletano političkim pragmatizmom.

1.2. Politikološke refleksije – ideja „nedovršene države”

Nakon što je duže od jedne decenije boravio u Nemačkoj, između Frankfurta i Konstanca i delimično Berlina, u predvečerje ujedinjenja Nemačke, krajem osamdesetih godina XX veka, Đinđić se vratio u Srbiju. Motiv za povratak bilo je opredeljenje da se pomogne i uverenje da je pravi trenutak. To vreme Đinđić opisuje na sledeći način: „Ako ostanem u Nemačkoj, šta mogu da očekujem? Mogu u najboljem slučaju da se zaposlim u nekom institutu i da svako jutro sa tašnom u ruci idem na posao. I sada bi već trebalo da imam porodicu i decu. Ne znam da li bih to mogao u Nemačkoj. (...) U Nemačkoj se ništa ozbiljno ne događa, u Nemačkoj je dosadno”, kaže Đinđić, a svedoči njegov prijatelj Dušan Veličković krajem osamdesetih. „Ovde počinju prave stvari. Ovde će se tek svašta zbivati, biće velikih promena”.⁹

⁸ Lakićević, Mijat. 2022. *Zoran Đinđić: Prosvet(l)itelj*. Novi Sad: Akademska knjiga: 250.

⁹ Prema: Veličković, Dušan. 2013. *Đinđić, lice mladosti*. Beograd: Laguna: 50–51.

Politikološki tragovi Đinđićevog stvaralaštva ostali su u analitičkim studijama i publicističkim tekstovima. Ne može se sa sigurnošću reći da je to sasvim konzistentna, niti koherentna politička misao. U tekstu „Država je važna stvar”, Đinđić piše: „Prostor politike postaje mesto u kojem se sa dosta izgleda na uspeh mogu odvijati rizični procesi legitimisanja moći.”¹⁰ On daje kritički osvrt na Marksovu zabludu o ulozi države: „Radikalni kritičar liberalizma, Marks podleže zabludi o instrumentalnoj ulozi države. On veruje da je izvršio obrt time što je u teoriji o ’noćnom čuvaru’ otkrio dobro čuvanu tajnu, državu kao ’mehanizam klasne vladavine’. Pritom mu je izmakao onaj uvid kojim raspolažu već Makijaveli i Hobs, to da se politička vlast tek konstituiše u prostoru politike, a da je on različit od pojedinačnih oblika raspodele i legitimisanja te vlasti.”¹¹

Tačka presecanja Đinđićevih filozofsko-politikoloških rasprava i političkog angažmana i ono po čemu će ostati upamćen, bila je ideja „nedovršene države”, koja se odnosila na Jugoslaviju a važila je i još uvek važi za Srbiju. Članci objavljeni u periodu od 1986. do 1988, kasnije objedinjeni u knjizi *Jugoslavija ko nedovršena država*, nastajali su u predvečerje rušenja Berlinskog zida, kada se Nemačka ujedinjavala, a Jugoslavija (nedovršena država) raspadala. Pišući o refeudalizovanju pod imenom federalizma, pri čemu su etnički motivi dominantni, Đinđić sluti raspad zemlje. On piše: „nezavisno od toga šta bi im se moglo reći o kratkovidosti ovih motiva, oni neizbežno nameću metaforu čije je poklapanje sa stvarnošću smrtno ozbiljno: Jugoslavija kao sveća koja gori sa oba kraja.”¹² Njegove reči bile su kao poslednji alarm i upozorenje pred nastupajućim raspadom koji je skliznuo u građanski rat. Đinđić prati elemente neustavnog i nedržavnog stanja u tri režima, pri čemu su se menjali samo oblici ispoljavanja. Prema Đinđiću, Jugoslavija je bila amalgam ili brak komunizma i nacionalizma. A kako piše Nenad Dimitrijević u uvodnoj studiji ove Đinđićeve knjige, „brak iz računa se osamdesetih godina ubrzano raspadao”.¹³ O značaju ili pretpostavci postojanja države za demokratiju ukazuju Huna Linc i Alfred Stepan: „Demokratija je oblik upravljanja državom. Prema tome, nema modernog sistema vladavine koji bi se mogao demokratski učvrstiti ukoliko, pre svega, nema države. Sledstveno tome, nepostojanje države ili činjenica toliko intenzivnog neidentifikovanja sa njom da velike grupe ljudi na određenoj

10 Đinđić, Zoran. 2013. „Država je važna stvar”. Str. 6 u *Politika i društvo. Rasprave, članci i eseji*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije/Fondacija Dr Zoran Đinđić.

11 Isto.

12 Đinđić, Zoran. 2010. *Jugoslavija kao nedovršena država*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić: 299.

13 Dimitrijević, Nenad. 2010. „Uvodni tekst knjige *Jugoslavija kao nedovršena država*”. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić: xii.

teritoriji žele da se pridruže drugoj državi ili stvore nezavisnu državu, izazivaju znatne i često nerešive probleme.”¹⁴ Iako je Đinđić primarno mislio na Jugoslaviju, anticipirajući njen raspad, njegova ideja odnosila se i na Srbiju. Deficit državnosti Srbije kao nedovršene države ogleda se u nekoliko aspekata: imamo vlast koja nema suverenitet na celoj svojoj teritoriji, imamo deo stanovništva koji ne priznaje tu suverenu vlast (Albanci sa Kosova i Metohije), ne znamo koje su granice države. Kako tvrde Linc i Stepan, „Bez suverene države, prema tome, nema sigurne demokratije.”¹⁵ Odnosno, „bez države nema ni državljanstva, to jest građanstva, a bez građanstva nema ni demokratije.”¹⁶

1.3. Đinđić političar – politika kao poziv

Đinđić je čitav svoj javni intelektualni angažman posvetio politici kao pozivu. Đinđić filozof se pripremao za Đinđića političara, najpre kao javni intelektualac polemikama, kritikama, debatama i tekstovima, promišljajući svet i vreme u kojem je živeo i nastojeći da pronade odgovor na pitanja koja će tek biti postavljena. Oni koji postavljaju i otvaraju pitanja pre vremena, neminovno ulaze u sukob sa onima u svom vremenu, čak zatočenicima prethodnih vremena. Đinđić je bio kreator političkih promena 2000, nosilac nade, modernizator i državnik. On je od srednjoškolskih, a naročito od studentskih dana, bio orijentisan na pobunu i na promenu. On nije sa filozofije „preorijentisan” na političku akciju, već mu je filozofija bila samo napajanje i izvor nadahnuća za ono što je bilo njegov poziv i njegova sudbina – praktična politika. Za politiku mu je inspirativan bio Maks Veber čiji je esej *Politika kao poziv* prvi preveo na srpski jezik 1988. godine.¹⁷ Ideja politike kao poziva znači upravo da „on važi kao neko ko je iz dubine svoje ličnosti „pozvan” da vodi ljude, da mu se ovi ne priklanjaju zbog običaja ili norme, nego zato što veruju u njega.”¹⁸ U Veberovom poimanju legitimne vlasti, reč je više o harizmatскоj u odnosu na tradicionalnu i racionalnu vlast. Prema Veberu, „Moguća su dva načina pretvaranja politike u poziv. Neko ili živi ‘za’ politiku, ili – ‘od’ politike”¹⁹ (...) Onaj ko živi „za” politiku, pronalazi u tome unutrašnji „sadržaj svog života”, odnosno,

14 Juan Linz J. i Alfred Stepan. 1998. *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Beograd: „Filip Višnjić”: 20.

15 Isto: 35.

16 Isto: 46.

17 Taj esej na početku semestra čitaju moji studenti na drugoj godini FPN-a na predmetu *Politička sociologija*.

18 Veber, Maks. 1988. *Politika kao poziv*. Str. 57 u *Kritika kolektivizma*. Beograd: „Filip Višnjić”.

19 Isto: 61.

to „služenje stvari daje smisao njegovom životu“.²⁰ „Od’ politike kao poziva živi onaj ko teži tome da u njoj pronađe trajni izvor prihoda, ’za’ politiku živi onaj kod koga to nije slučaj“.²¹ Prema Veberu, za političara su posebno važne tri odlike: „strast – osećanje odgovornosti – mera“. Strast „u smislu odnosa prema realnosti“, strasno predavanje nekoj „stvari“, bogu ili demonu koji njome vlada. Ali strast nije dovoljna bez *odgovornosti* prema toj stvari, kao i *mera* – „da se sabrano i mirno otvorimo dejstvu događaja“, dakle – imati *distancu* prema stvarima i ljudima.²² To je, u osnovi, pitanje kako da se uravnoteže „vrela strast i hladna mera“. To je ostao nerazrešen problem kod Đinđića. U pogledu etike odgovornosti političara, Đinđić se bavio „onim što predstavlja zadatak političara: budućnošću i odgovornošću pred njom“.²³ Hans Košnik u obraćanju prilikom dodele nagrade Đinđiću, odaje priznanje „tom političaru svesnog budućnosti“.²⁴ Radi se o etici ubedenja i etici odgovornosti. U pitanju je etika sredstava i ciljeva. Veber upozorava: „I stari hrišćani su veoma dobro znali da svetom upravljaju demoni i da onaj ko se upusti u političku delatnost, a to znači delatnost čija sredstva su moć i primena sile, sklapa pakt sa dijaboličkim silama, i da za njegovo delovanje ne važi načelo da iz dobrog proizilazi samo dobro, iz zla samo zlo, nego je često obrnuto. Ko to ne uviđa, zaista je politički naivan kao dete“.²⁵ Veber piše: „Sledbenici nekog verskog borca koji su dospeli na vlast, stoga se obično veoma lako izrode u savim običan sloj uživalaca sinekura“.²⁶ Đinđić, odgovarajući na pitanja Vesne Mališić („San o Srbiji“), kaže: „Sve nove vlasti Istočne Evrope suočile su se s dva problema, sa aferama i nekompetentnošću. Na tome su sve propale. Aferе su se pojavile kod privatizacije, a nekompetentnost kod vođenja ekonomije. Pritom, nekompetentnost je oproštena ako nije bilo korupcije, ali nažalost, uvek je to bila kombinacija“.²⁷ Mnogi Đinđićevi saradnici su se veoma obogatili.

Zoran Đinđić kao da se čitavog života spremao za 5. oktobar 2000. Duboka država je to osećala i zato je prema njemu bio sproveden sistematski medijski linč. Hteo je da menja Srbiju uprkos otporu promenama koji su organizovale snage kontinuiteta. Đinđić je bio svestan koliko je u Srbiji prisutan i jak strah od promena, strah od novog, strah od Evrope, strah od

20 Isto:62.

21 Isto: 61.

22 Isto: 86.

23 Isto: 88.

24 Košnik, Hans. 2005. „Laudacija za Zorana Đinđića“. Str. 53 u *Zoran Đinđić, za demokratsku Srbiju u Evropi*, uredili M. Božinović, G. Schubert i U. Zwiener. Jena: Collegium Europeum Jenense an Der Friedrich-Schiller – Universitat Jena, Glaux Verlag.

25 Veber, Maks. 1988. navedeno delo: 92.

26 Isto: 94.

27 Đinđić u: Mališić, Vesna. 2007. *San o Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa: 142.

Zapada, strah od budućnosti. Ako je stvarnost neprihvatljiva, bolje je učiniti „beg u budućnost”, nego „beg u prošlost”. Beg u prošlost je naizgled sigurno utočište, ali i zavaravanje u prohujalim vremenima. Beg u budućnost je jedini način da se neprihvatljiva sadašnjost prevaziđe.

Đinđić je bio jedan od trinaest osnivača Demokratske stranke²⁸ februara 1990. sa svojim profesorima, Dragoljubom Mićunovićem i Ljubomirom Tadićem. Od osnivanja, Đinđić je sve vreme bio u Demokratskoj stranci. Od 1990. do 1994. bio je predsednik Izvršnog odbora, a od 1994. do ubistva 2003. bio je predsednik stranke. Za predsednika DS-a biran je još dva puta, na vanrednoj Skupštini DS-a 18. jula 1998. i na redovnoj Skupštini 27. februara 2000. godine. Đinđić je od osnivanja DS-a bio najduže na njenom čelu – od 1994. do 2003. (do ubistva), odnosno, devet godina i nepuna dva meseca. Bio je narodni poslanik, gradonačelnik Beograda (21. 2. 1997–30. 9. 1997, šest meseci) i predsednik Vlade Srbije od januara 2001. do ubistva 12. marta 2003. (dve godine i dva meseca).

Sa Dragoljubom Mićunovićem postavljeni su temelji Demokratske stranke, sa Zoranom Đinđićem je unapređena organizacija, srušen vladajući režim i došlo je do političkih promena i DS je došla na vlast 2000/2001. Sa Borisom Tadićem DS je osvojila gotovo kompletnu vlast u Srbiji (2008), ali je 2012. Demokratska stranka poražena na izborima. Nakon Đinđića, DS je promenila pet predsednika. Iz DS-a je od osnivanja nastalo ukupno 10 stranaka (DSS, SLS, DC, NDS, LDP, SDS, Levica Srbije, NS, SPAS, SSP).²⁹

Za Đinđića, disidentska „kritika svega postojećeg” nije program sa kojim se može izaći na izbore. Bavio se pitanjima nedostatka političkih ideja, strategije i kreativnosti i kako da se političko iskustvo pretvori u organizaciju. Tri primera govore o njegovim političkim uspesima i dostignućima. Prvi primer Đinđićeve odlučnosti i energije je kampanja „Pošteno – Zoran

28 Novoformirane partije nastale su iz disidentskih krugova prethodnog režima, koje su činili uglavnom intelektualci (profesori univerziteta i književnici). Osnivački odbor Demokratske stranke, koji je 11. decembra 1989. godine u Beogradu potpisao prvi osnivački akt ove stranke, činili su: Dušan Vukajlović, književnik, dr Vladimir Gligorov, Milovan Danojlić, književnik, dr Zoran Đinđić, Gojko Đogo, književnik, dr Slobodan Inić, Marko Janković, novinar, dr Vojislav Koštunica, dr Dragoljub Mićunović, Borislav Pečić, književnik i član SANU, dr Radoslav Stojanović i dr Kosta Čavoški. Među njima nalaze se sedmorica doktora nauka, petorica književnika (od kojih je jedan akademik) i jedan novinar.

29 DSS – Demokratska stranka Srbije (Vojislav Koštunica), SLS – Srpska liberalna stranka (Nikola Milošević), DC – Demokratski centar (Dragoljub Mićunović), NDS – Narodna demokratska stranka (Slobodan Vuksanović), LDP – Liberalno demokratska partija (Čedomir Jovanović), SDS – Socijaldemokratska stranka Srbije (Boris Tadić), Levica Srbije (Borko Stefanović), NS – Narodna stranka (Vuk Jeremić), SPAS – Srpski patriotski savez (Aleksandar Šapić, kasnije ušao u SNS), SSP – Stranka slobode i pravde (Dragan Đilas).

Đinđić”, koju je vodio na parlamentarnim izborima 1993, kada je Demokratska stranka osvojila 29 mandata (a godinu dana ranije samo 6). Nakon toga, 1994. postaje predsednik DS-a. Drugi primer je pobeda koalicije „Zajedno” u Beogradu i drugim većim gradovima 1996/97. Nakon tromesečnih protesta, šetnji i *Leks specijalisa* (Gonzales), Đinđić postaje gradonačelnik Beograda. Treći primer je priprema i realizacija 5. oktobra 2000. godine. Đinđić kao „menadžer kampanje” DOS-a, nakon pobede na izborima postaje premijer od 2001. do 2003. godine. Kada su se osnivači Demokratske stranke ponovo okupili 2000. kao predsednici tri različite političke stranke u okviru vladajućeg DOS-a (Demokratske opozicije Srbije), i to: dr Zoran Đinđić, predsednik DS-a, dr Vojislav Koštunica, predsednik DSS-a, i dr Dragoljub Mićunović, predsednik DC-a, zajedno sa ostalim članovima ove koalicije doveli su do smene Slobodana Miloševića.

Đinđić je bio energičan, inteligentan i hrabar. Imao je ideju, politički cilj i bio je posvećen toj ideji i tom cilju. Đinđić je na bazi iskustva i saznanja oblikovao ideju da se bez velike narodne pobune ne može (samo na izborima) promeniti vlast.³⁰ Političke promene retko dolaze iz *mainstreima* a najčešće iz alternative. Njih donose vetrovi slobodnomislećih ljudi svežih ideja i vrele krvi. Đinđić je bio jedan od ključnih ljudi u političkim promenama 2000. Nije bilo lako naći nekog ko može da bude izbor umesto Miloševića, kao što je bio Vojislav Koštunica, ali on je kasnije te promene kočio kao konzervativan političar. Đinđić je pripremio i organizovao ono što će u Srbiji predstavljati „rušenje Berlinskog zida”. Zalagao se za energične promene i kategoričan raskid sa starim režimom. Bio je čovek evropskog obrazovanja i orijentacije, sa ogromnom političkom energijom. Znajući koliko Srbija zaostaje, insistirao je na brzim reformama, svestan nužnosti nepopularnih poteza prve reformske vlade nakon smene režima. Ispostavilo se da 5. oktobra nije, bar ne u potpunosti, došlo do primopredaje vlasti i demontaže sistema. Kada je rešio da se konačno obračuna sa mafijom, bio je preduhitren.³¹

30 Lakićević, Mijat. 2022. *Zoran Đinđić: Prosvet(l)itelj*. Novi Sad: Akademska knjiga: 164.

31 Šta je uradila Vlada dr Zorana Đinđića: Obnovljeno članstvo SRJ u UN, MMF, Svet-skoj banci, Savetu Evrope; isplaćene zaostale penzije (kasnile 2 meseca), dečiji dodaci (24 meseca), naknade za materijalno obezbeđenje porodice (26 meseci), penzije zemljoradnicima (36 meseci); inflacija sa zatečenih 113% u 2000. oborena na 8% do 2003; otpisano 70% kamata na dugove za struju; budžet 2000. Iznosio je 65 milijardi dinara, a 2003. 261,5 milijardi dinara; ukinut zloglasni Zakon o informisanju iz 1998. godine, kojim je bivši režim kažnjavao nezavisne medije; isplaćeno 11,5 miliona dinara simboličke odštete medijima; ukinut represivni Zakon o univerzitetu; usvojen Zakon o vraćanju dela nadležnosti oduzetih tokom Miloševićeve vlasti Vojvodini; nastavljena izgradnja Hrama Svetog Save, posle višedecenijske pauze; ukinuta smrtna kazna; počelo

Sukob ili nesporazum Đinđića – „menadžera kampanje” DOS-a i Koštunice – „nosioca liste“ DOS-a, odvijao se u proceduralnom lavirintu između dva principa – „legaliteta”, da se transformacija odvija po Ustavu i zakonima (Vojislav Koštunica, predsednik DSS-a i predsednik SRJ) i „legitimiteta” (Zoran Đinđić, predsednik DS-a i predsednik Vlade Srbije), da se u političke promene ide odlučnije, jer postoji legitimitet koji su građani dali dvotrećinskom podrškom strankama DOS-a na parlamentarnim izborima. Nacionalisti i legalisti zamerili su Đinđiću izručenje Slobodana Miloševića Haškom tribunalu na Vidovdan 28. juna 2001. Protiv su bili Crkva, vojska i Akademija. A ne zameraju Koštunici što je „plaćao” generalima da idu u Hag, isporučio ih je „legalno” u pidžamama i papučama iz bolnice (kao generala Lukića).

Đinđić u intervjuu Vesni Mališić („San o Srbiji”) odgovara na pitanja sledećim rečima: „Moje čvrsto uverenje je da smo mi kao narod 20. vek prokockali. Mi smo ga izgubili zabavljeni pogrešnim eksperimentima. Jedan eksperiment je bio Jugoslavija, drugi je bio komunizam. Mi smo, praktično, vreme od 1914. godine do 2000. godine izgubili. Nismo se u tom periodu bavili unapređenjem svog naroda, nego organizacionim formama koje su nas, svakih dvadeset godina, bacale u novi rat i vraćale 100 godina unazad. Zbog toga se mi ne možemo ponašati kao da normalno nastavljamo život. Narod se 5. oktobra opredelio za ubrzanje istorije, a ne za ideju običnog diskontinuiteta.”³² Đinđić će se pamtili i po kampanji „Srbija na dobrom putu”.

Kosovo je bilo Đinđićev poslednji politički čin. U njegovom pogledu na problem Kosova identifikovao sam dva ključna momenta. Jedan je njegov tekst u *Stavu* (Novi Sad) pod naslovom „Srbija, šta je to?” od 24. novembra 1989. Drugi je njegova „Strategija za Kosovo i Metohiju” (decembra 2002). U tekstu „Srbija, šta je to?”, Đinđić reaguje na ustavne promene koje su inspirisane „ispravljanjem” nepravde iz Ustava 1974, pri čemu upozorava da, ne samo da ne dolazi do promene uslova koji su omogućili federalni

---

vraćanje stare devizne štednje; nakon ulaska združenih snaga bezbednosti, vraćen suverenitet nad teritorijom Kopnene zone bezbednosti i stabilizovane opštine (Bujanovac, Preševo, Medveđa); donet zakon o borbi protiv organizovanog kriminala. Učesnici atentata na Đinđića redom su hapšeni ili su se sami predavali, zaključno sa glavnim organizatorom realizacije ubistva, Miloradom Ulemekom Legijom, koji se posle nekoliko godina bekstva predao nadležnim organima. Većina njih privedeno je odmah nakon atentata, u martu i aprilu 2003. godine u policijskoj akciji „Sablja”. Tragično nastadali premijer Srbije sahranjen je 15. marta u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu, uz prisustvo više od 70 stranih državnih delegacija. U pogrebnoj povorci na ulicama Beograda bilo je više stotina hiljada građana.

Dostupno na: <https://inmedija.rs/20-godina-odubistva-dr-zorana-djindjica/> (pristupljeno 16. novembra 2023.).

32 Mališić, Vesna. 2007. *San o Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa: 141.

status Srbije, već su procesi još i intenzivirani.³³ Đinđić zapaža kako u Miloševićovo vreme Kosovo igra ulogu „mobilizujućeg simbola”.³⁴ Slobodan Milošević je u Kosovu Polju izjavio obraćajući se Srbima: „Niko ne sme da vas bije!”, a na Gazimestanu 1989: „Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene”. Đinđić ukazuje da se od srednjeg veka „težište Srbije definitivno pomerilo na sever”. On piše: „Koga interesuje što je Troja danas u Turskoj, ili što se Istanbul nekada zvao Konstantinopolj? Tu se ne radi o izgubljenim ili dobijenim bitkama, velikoj hrabrosti ili velikim izdajama, nego o svetsko-istorijskim pomeranjima. Jedno takvo desilo se i u srpskom srednjem veku i ono je težište Srbije definitivno pomerilo na sever. Ima li ičeg zaludnijeg nego istorijskim reminiscencijama negirati ovu tendenciju? Sasvim druga stvar je srpska manjina koja tamo živi. Ali ona nije manjina kao naš zatočenik na 'večno našem Kosovu', nego upravo manjina koja može biti ugrožena na najrazličitije načine (pa i direktnim nasiljem) i za čiju zaštitu se treba boriti. Međutim, to nije borba za 'vraćanje' Kosova Srbiji.”³⁵

Drugi ključni momenat u Đinđićevom bavljenju Kosovom, ali ovoga puta kao premijera Srbije, bila je poslednja politička inicijativa – „Strategija za Kosovo i Metohiju” (2002). To je bio dokument internog karaktera koji je pratio čitav niz intervjuova i javnih nastupa u zemlji i inostranstvu. Premijer Đinđić osećao je teret kosovskog problema i nemogućnost da se Srbija zaokruži kao država. Vodio je državu čije su granice nejasne, suverenitet ograničen a fakture za kredite i dugove Kosova stizale su mu na sto svakoga dana. Kako da se borite za demokratiju kada nemate jasno definisanu, omeđenu i stabilnu državu (Linc i Stepan). Glavne ideje ove inicijative bile su: federalizovanje Kosova; konstitutivnost srpske zajednice u novom ustavnom okviru u poretku Kosova; priznanje srpskog entiteta kao političkog činioca koji ima svoje institucije preko kojih ostvaruje svoje interese; pravo Srbije na regularne odnose sa srpskim entitetom. Kako je naveo, „očigledno da je čekanje najlošija opcija”.³⁶ Prema Đinđiću, u ovoj inicijativi, „ako Kosovo i Metohija ide u pravcu nezavisnosti, i ako mi to ne možemo da sprečimo, treba da tražimo: a) teritorijalnu podelu, b) efikasne međunarodne garancije za Srbe koji ostaju u albanskom delu i c) poseban status verskih objekata.”³⁷ U međuvremenu, stvarati mreže srpskih

33 Đinđić, Zoran. 2013. „Srbija, šta je to?” Str. 163 u *Politika i društvo, rasprave, članci, eseji*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije i Fond dr Zoran Đinđić.

34 Đinđić, Zoran. 2013. navedeno delo: 163.

35 Isto: 163.

36 Erić, Slobodan i Ivan Marić, prir. 2023. *Zoran Đinđić o Kosovu*. Beograd: Udruženje građana „Cer”: 14.

37 Isto: 16.

lokalnih struktura. Animirati međunarodne aktere. U intervjuu *Večernjim novostima*, Đinđić izjavljuje: „Prava Srbije na Kosovu i Metohiji nisu nešto što može da nestane”.³⁸ Dalje dodaje kako se pribojava da Međunarodna zajednica u dogledno vreme ne kaže: „Kosmetska divlja gradnja je postala tako velika da ne možemo da je rušimo, hajde da je legalizujemo”.³⁹ Misle da im „guram prst u oko”; da im „remetim koncepciju za Balkan i Kosovo i Metohiju”; „nismo ničiji žeton u rezervi”; „moje inicijative su uklonile paravan, da se vidi šta se dešava u tišini iza paravana”. U odnosu na diskretna upozorenja koja su proizilazila nakon ove inicijative, Đinđić odgovara: „Mene ovo ne brine previše. Sve što sam u životu postigao, postigao sam plivajući uzvodno. Nikad nisam birao lakši put.”⁴⁰ Da li je ova inicijativa bila izraz neopreznosti, državničke strasti, osećaj odgovornosti, možda i odsustvo distance (Veber) ili odsustvo osećaja za kontekst? Ili možda odgovoran potez, baš zato što je bio svestan svoje istorijske odgovornosti? To je činio kao predsednik Vlade – države koju je hteo da demokratizuje i uvede u EU.

Đinđićevo političko delovanje razapeto je duž linije nacionalno–građansko. Iz njegovog nasleđa u Srbiji svako uzima ono što mu odgovara. Đinđić se svojata ili odbacuje, zavisno od svoje stajne tačke i vremenske distance. Građanski krugovi mu zameraju povratak veronauke u škole, povratak Bogoslovskog fakulteta u sastav Univerziteta u Beogradu i osnivanje Fonda za završetak Hrama Svetog Save, ali mu se nacionalisti ne zahvaljuju na tome. Znao je da se nacionalizmom na unutrašnjem planu dobijaju glasovi, ali se na spoljnjem planu gube poeni. Đinđić tvrdi: „Mi smo građanska stranka u političkom okruženju koje je potpuno suprotno svemu što je građansko”.⁴¹ Krećući se od mesta gradonačelnika Beograda do predsednika Vlade, Zoran Đinđić je od političara stasao u državnika. Đinđić–političar završio je kao Đinđić–državnik. Nije prihvatio ulogu Viliija Branta. On je izjavio: „Paralela sa Vilijem Brantom je previše jednostavna, zato što je, kada je reč o Balkanu, na svim stranama bilo i krivaca i žrtava”⁴²

Đinđić je bio svestan „zamke nedovršene prošlosti”. U delu knjige *Jugoslavija kao nedovršena država* pod naslovom „Tradicija i identitet”, Đinđić piše: „Način na koji neka politička zajednica raspoláže svojom prošlošću

38 Intervju *Večernjim novostima*, 6. mart 2003. godine, štampan u knjizi: *Zoran Đinđić o Kosovu* (2003), priredili Slobodan Erić i Ivan Marić. Beograd: Udruženje građana „Cer”: 93.

39 Isto: 99.

40 Isto: 104.

41 Lakićević, Mijat. 2022. *Zoran Đinđić: Prosvet(l)itelj*. Novi Sad: Akademska knjiga: 186.

42 Isto: 177.

određuje formu njenog identiteta”.⁴³ Nije reč o konzervativnom odnosu prema prošlosti, već o uticaju prošlosti na sadašnjost, o opterećenju prošlosti koja nam ne dâ da se okrenemo budućnosti. Prošlost nije objektivna datost koliko je interpretativna rekonstrukcija. Iz zamke nedovršene prošlosti nikako da se izađe, bez suočavanja sa njom i njenim posledicama, ne može da se krene napred. Logika noja i „glave u pesku” ili „masovna kultura ćutanja” o zločinima i nedelima, ne znači ukidanje prošlosti koliko je bekstvo od suočavanja sa njom. Raskršća na kojima je Đinđić bio uvek su rezultirala njegovim jasnim kjerkegorskim izborom između ili/ili – budućnost, a ne prošlost, promena, a ne kontinuitet, legitimitet pre legaliteta, građansko, ali politički svestan nacionalnog, preuzimanje odgovornosti, a ne izbegavanje, zemaljska, a ne nebeska Srbija, Evropa, a ne Orijent.

II Politika kao sudbina

Politika kao sudbina kod Đinđića ima elemente tragedije antičkog junaka koji prinosi svoj život kao poslednju žrtvu ideji slobode, ideji demokratske Srbije u Evropi i ideji budućnosti koja treba da prevlada nad okovanom prošlošću. Zoran Đinđić je od srednjoškolskih dana bio angažovan i počeo da se bavi politikom. Politika je obeležila njegov život do kraja. Pobunjenički i preduzetnički duh, energija za promene, poriv da menja svet, idealistički zanos i polet pratili su ga do kraja života. Urođena znatiželja i potreba da stvari i ljude preispituje, vodile su ga sve vreme. Đinđić nije trpeo autoritete. Privlačili su ga, upoznao bi ih, nastojao da se naoruža argumentima, i kada sazri, dovodio bi ih u pitanje (od profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu do Habermasa u Frankfurtu). Sa urođenim dostojanstvom nastojao je da sačeka i nađe način da se suprotstavi svakom autoritetu, a neretko i sili. Maks Veber u svom eseju „Nauka kao poziv” upozorava: „Odupri se zlu, inače ćeš i ti biti odgovoran za njegovu pobedu.”⁴⁴ Govoreći o odnosu između etike i politike u eseju „Politika kao poziv”, Veber ponavlja ovu ideju: „Zlu treba da se suprotstavljaš silom, inače si odgovoran za njegovo širenje.”⁴⁵

Da Đinđić nije bio sistematski blaćen kombinacijom medija i službi, njegova popularnost, harizma, a samim tim i sledbeništvo, bilo bi neuporedivo veće. Kako svedoči jedan od njegovih najbližih prijatelja, Dušan Veličković, propaganda ga je „vrlo pametno i vrlo precizno označila kao glavnog

43 Đinđić, Zoran. 2010. *Jugoslavija kao nedovršena država*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić: 245.

44 Veber, Maks. 1998. *Nauka kao poziv*. Str. 87 u *Duhovni rad kao poziv*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

45 Veber, Maks. 1988. *Politika kao poziv*. Str. 89 u *Kritika kolektivizma*. Beograd: „Filip Višnjić“.

neprijatelja koga na svaki način treba kompromitovati". Ona je „bila toliko duga i toliko sistematska, da je morala dati rezultate".⁴⁶ Đinđić je policiji „zapao za oko" već sa sedamnaest godina, kada je poslao predlog da se iz Ustava SFRJ briše ime Josipa Broza Tita. Država ga je rano označila kao „neprijatelja", pa strpala u zatvor i na kraju uklonila. Na oku „dubokoj državi" bio je od studentskih dana do nišana, kada su se rastali. Iz „tame" koja ga je pratila zračio je svetlošću i njoj je težio. Krug koji je započeo hapšenjem Đinđića-studenta završio se ubistvom Đinđića, predsednika Vlade Srbije (12. marta 2003). Upravo na radnom mestu, ispred Vlade. Manje je važno ko je potegao obarač od onog i onih koji su ga naveli na to.⁴⁷ To je bio dan okretanja točka istorije Srbije unazad.

Đinđić je imao je strast za politiku. Kako je primetio Ivo Andrić – „svakog od nas ubija njegova najveća strast". Osvrt na Đinđićev život navodi nas da se setimo Vebera: „Ko teži sreći vlastite i spasenju drugih duša, neka to ne pokušava na putu politike".⁴⁸ Đinđić, pre svega, nije spasao svoj život, već ga je prineo kao ulog za budućnost bolje Srbije. Doživeo je veću popularnost nakon ubistva nego dok je bio živ. Šta je Srbija o Đinđiću mislila, nije potvrđivala za života glasanjem na izborima, koliko u povorci, na, verovatno, najmasovnijoj sahrani (uz patrijarha Pavla), u istoriji Srbije.

U odnosu na istorijsku neopredeljenost, Đinđić je Srbiju video na Zapadu. Đinđić o Zapadu nije imao iluzije, jer je tamo živio, studirao i jer ga je poznao. Danas su njegove reči i stavovi aktuelni i u odnosu prema Evropi i prema ratu u Ukrajini (Rusiji) i u okolnostima pritisaka i ubrzanja priznanja Kosova i članstva u UN. Đinđićevo stvaralaštvo i Đinđićev život korespondirali su sa modernim zapadnim svetom, sa pogledom uvek napred i unapred, u svojoj brzini pre drugih, uspravno i ispravno.

Đinđić je bio modernizator i prosvetitelj. Spadao je u red onih toposa srpske intelektualne elite koji su najdalje stizali i najviše se uzvisili kada su korespondirali sa modernim svetom, poput Vuka Karadžića i Dositeja Obradovića, ali i naučnika kakvi su bili Milutin Milanković, Mihajlo Pupin i Nikola Tesla. Kao što je Vuk Karadžić saradivao sa duhovnom elitom Nemačke svog vremena, Volfgangom fon Geteom, Vilhelmom fon Humboltom, Leopoldom fon Rankeom (uglavnom u Jeni), tako je i Đinđić došao u sedište i središte Frankfurtskog kruga. Vuku Karadžiću je dodeljena

46 Veličković, Dušan. 2013. *Đinđić, lice mladosti (povodom deset godina od atentata na premijera)*. Beograd: Laguna: 54.

47 Bivši pukovnik Državne bezbednosti, Milorad Ulemek (41), poznatiji kao Legija, i bivši potpukovnik DB-a Zvezdan Jovanović (44) pravosnažno su osuđeni na po 40 godina zatvora zbog ubistva premijera Srbije Zorana Đinđića, nakon što je Vrhovni sud odbio žalbe odbrane kao neosnovane. Prema presudi, Legija je organizovao atentat, Jovanović je bio neposredni izvršitelj.

48 Veber, Maks. 1988. navedeno delo: 95.

doktorska titula u Jeni 1823. godine, a Zoranu Đinđiću nagrada 2004. godine u istom gradu.⁴⁹ Hans Košnik je Zorana Đinđića uporedio sa Dositejem Obradovićem: „Čini mi se da se Zoran uvrstio u red srpskih intelektualaca, koji su na specifičan način doprineli prosvetljenosti Evrope, kao na primer Dositej Obradović.“⁵⁰ O tome kako reformatori prolaze u Srbiji, Đinđić se može uporediti sa knezom Mihajlom Obrenovićem. U intervjuu Vesni Mališić (2007), *San o Srbiji*, između ostalog, piše: „Sledeće godine mi moramo da počnemo najsveobuhvatniji postupak modernizacije naše države od vremena kad je knez Mihajlo ubijen upravo zato što je to hteo, što je hteo da dovede strance, da dovede naše ljude iz Beča i Budimpešte i da modernizuje jednu orijentalnu državu, kakva je tada bila Srbija, koja je počivala na ličnim vezama, na klanovima, na interesima. Njegova ideja je bila da po uzoru na tada naprednu austrougarsku administraciju modernizuje i srpsku. I jedan od razloga što je bio neomiljen i što je bio ubijen je upravo taj.“⁵¹

Zaključak

Đinđić je bio jedan od poslednjih političara u Srbiji koji se borio za ideje, a ne za političku moć, iako je bio svestan da se ni ideje ne mogu realizovati bez vlasti i moći. Malo koji političar je tako i toliko bio nadahnut idejama i vrednostima i imao izbalansiran odnos između teorije i prakse – istovremeno i idealista i realista. Gotovo nijedan političar nije ostavio tako veliki trag za tako malo vremena provedenog na vlasti (gradonačelnik Beograda 6 meseci i premijer 2 godine i 2 meseca). Retko ko je kao on postao popularniji nakon ubistva nego dok je bio živ. Sudbina onih koji idu ispred vremena je da im pucaju u leđa. Diktatura je zbačena iz institucija, ali je ostala u glavama ljudi. Nije bilo moguće da odete na spavanje kao komunisti, a da se probudite kao demokrata. Đinđić nikada nije išao utabanim stazama. Uvek je birao teži put i put kojim se rede ide.

Đinđića kao filozofa, nažalost, najviše je prečutao, skrajnuo, pa i napadao, njegov matični Filozofski fakultet. Njegovim kolegama studentima i profesora imponovalo je kada ih je branio, ali im je zasmetao kada je iskoračio ispred njih i ispred vremena. Kolege mu uspeh nisu oprostile.⁵²

49 Božilović, Milovan i Gabriella Schubert Ulrich Zwiener, ur. 2005. *Zoran Djindjić – Für Ein Demokratisches Serbien in Europa / Zoran Đinđić – Za demokratsku Srbiju u Evropi*. Jena: Collegium Europeanum Jenense; A Der Friedrich-Schiller – Universität Jena, Glaux Verlag: 82.

50 Isto: 52.

51 Mališić, Vesna. 2007. *San o Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa: 145.

52 Nenad Daković Đinđićevu knjigu *Subjektivnost i nasilje u Politici* proglašava „neuspelom, štaviše nakaradnom interpretacijom velikana prosvetiteljstva“. (Prema: Lakićević, Mijat. 2022, *Zoran Đinđić: Prosvetitelj*, Novi Sad: Akademska knjiga: 83). Sličan

To je ustaljena praksa u Srbiji. Nije nastavio univerzitetsku karijeru, iako je maja 1989. izabran za vanrednog profesora na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Tamo nije održao nijedno predavanje. Nije prihvatio mesto u prestižnom bečkom institutu. Prema interpretacijama njegove supruge Ružice, planirao je da premijersku funkciju ubrzo zameni profesorskom na nekom univerzitetu u inostranstvu, ali „imao je preča posla”.⁵³

Jedna od retkih bitki koju je Đinđić izgubio, bila je bitka sa vremenom. Đinđić je sve svoje angažmane, a možda i svoj život, shvatio kao borbu sa vremenom. Đinđić je kroz život uvek bio brži od drugih. Žurio je da završi fakultet za nešto više od tri godine, da završi doktorat za manje od dve godine, mimo standarda koji su tada važili. Žurio je sa reformama, iako razapet između, habermasovski rečeno „sveta života” i „sveta sistema”. Jedna od poznatijih među njegovim brojnim metaforama glasi: „kad pretičeš, dodaj gas”. Potvrdilo se: „Ne brže od života!” Verovatno mu je falilo malo od onog upozorenja Hane Arent: *Stop and Think!*

Mnogo je čitao. I drugi čitaju, ali on je sve to razumeo i preispitivao. Bio je studentski lider, politički vođa i državnik. Verujem da je vreme od dvadeset godina nakon ubistva Đinđića potvrdilo reči Desimira Tošića: „Gotovo sam siguran da se uskoro neće pojaviti čovek kova Zorana Đinđića. Ali njegov primer i njegove stavove valja čuvati za renesansu našeg društva. Bez Zoranovih stavova i akcije, Srbija ne može u Evropu. (A) za naše vreme Đinđić će postati neka vrsta vododelnice: da li ga vi u načelu, kao ideju, prihvatate ili u celini odbacujete”.⁵⁴ Odličnu ocenu je dao i Đinđićev prijatelj, Dušan Veličković: „Mislio sam ovako: u stvarima od danas do sutra baš ume da pogreši, ali gledano strateški, dugoročno, nema mu ravnog”.⁵⁵ Dušan Veličković u veoma toploj i intimnoj knjizi o svom prijatelju Đinđiću iznosi niz dirljivih detalja koji govore o njegovom liku i karakteru. Nakon razgovora sa Agneš Heler, čiju je knjigu *Filozofija levog radikalizma* Đinđić preveo, a on napisao predgovor, Veličkoviću se dopala njena misao koju je podelio sa Zoranom: „Kada živite u svojoj prirodnoj sredini, tamo gde ste ukorenjeni, onda sve što se u toj sredini događa, za vas često dobija prenaplašenu važnost. Taj lokalni značaj uvek nosi nešto što bi se moglo nazvati duhom palanke. Uvek ste na rubu provincijskog blata i palanačkih intriga i podmetanja. U tom smislu, čak i Pariz može biti provincijski

---

pokušaj obračunavanja dolazi od profesora Filozofskog Fakulteta Aleksandra Molnara, koji u knjizi *Sunce mita i dugačka senka Karla Šmita* naglašava uticaj Karla Šmita na Zorana Đinđića. (Prema: Lakićević, Mijat. 2022. navedeno delo: 87).

53 Lakićević, Mijat. 2022. navedeno delo: 149.

54 Lakićević, Mijat. 2022. navedeno delo: 286.

55 Veličković, Dušan. 2013. *Đinđić, lice mladosti (povodom deset godina od atentata na premijera)*. Beograd: Laguna: 20.

grad. Međutim, ako živite u egzilu, teško se možete naći u provincijskoj situaciji, čak i ako zaista živite u provincijskom gradu. Tako ste neminovno bliži svetskoj tački gledišta. Onda to nije duhovna smrt, već novi horizont.” Na to Đinđić odgovara: „Pa, jeste, nije loše. Ali, nisam siguran da li čovek u egzilu uopšte ima priliku da nešto uradi sa svetskom tačkom gledišta. Verovatno može da je upotrebi jedino protiv sebe samog.”⁵⁶ Đinđićev san, prema svedočenju Dušana Veličkovića, bila je Firenca. Zašto Firenca? „Pa, kad živiš u Firenci onda živiš u istoriji, utemeljen si u civilizaciji koja traje. Sve ti je svakog trenutka pri ruci, i umetnička remek-dela, i razvijeni društveni odnosi i atmosfera polisa. I ima mnogo sunca i svetlosti. (...) Zamisli da su Ufici i Santa Kroče deo tvog svakodnevnog života. Svi su ti tu, i Mikelandelo i Galilej, i Makijaveli...”⁵⁷ Zoran nije dobio obeležje u Firenci, kako je sanjao Veličković, ali jeste u Konstancu.⁵⁸

Zoran Đinđić je štrčao poput usamljenog cveta u zemlji u kojoj je kosačica bila programirana da pokosi sve što se uzdiže iznad mediokritetstva. Bio je uvek spreman na rizik, da preuzme odgovornost, da se ne krije iza drugih, da iskorači sam i da žrtvuje sebe za ideju i za druge, za nas. Nakon Đinđićevog ubistva, profesor Velmer je napisao da se plaši za Srbiju. Za Srbiju je bila sreća da je „Đinđiću uspelo da pronađe izlaz iz spoja retrogradnih nacionalističkih strujanja i mafijaških struktura vlasti”.⁵⁹ Srbija posle Đinđića je Srbija koja ga nije zaslužila. Ovde se sve vraća kao bumerang. Jedan novinar je, dok je Đinđić bio živ, izjavio: „Ako Kiza preživi, Srbija neće”! Đinđić nije preživeo! U kavom stanju je Srbija nakon 20 godina? Preživela je Đinđićeva ideja, više nego bilo koja onih koji su Srbijom kormilarili. Đinđić nije pristao da bude „sve što hoće”, po njemu će se bar nešto zvati. Moć je kada stvari idu kuda želimo a ne onamo kuda one hoće. Sudbina je

56 Isto: 40–41.

57 Veličković, Dušan. 2013. navedeno delo: 46–47.

58 Memorijalna tabla Zoranu Đinđiću podignuta je u Konstancu na glavnom šetalištu na obali Bodenskog jezera. Profesori su Univerzitet u Konstancu nazivali „Mali Harvard na Bodenskom jezeru”. Zeštrase je glavno šetalište na obali Bodenskog jezera, i Alpenštrase je ulica u kojoj je Đinđić živeo tokom svog života u Konstancu. Na tabli je napisano: „U znak sećanja na dr Zorana Đinđića, srpskog državnika i reformatora, 1952–2003. Dr Zoran Đinđić je od 1978. do 1979. godine živeo u Alpenstr. 4, gde je pisao svoju doktorsku disertaciju iz filozofije. Nakon duge opozicione borbe, 2001. godine izabran je za prvog srpskog demokratskog premijera. Dr Zoran Đinđić je ubijen 12. marta 2003. u Beogradu. Rezultati njegovog delovanja kao državnika i reformatora će ostati nezaboravljivi, kao i njegove zasluge za nemačko-srpske odnose. Nama, građanima Kosntanca, ostaće zauvek u najlepšem sećanju. Konstanc, 20. marta 2013. Krstajić, Savanović, Načevski, Grad Konstanc, Univerzitet Konstanc.”

59 Dostupno na: <https://oko.rts.rs/drustvo/4973008/davni-razgovor-s-albrehtom-velmerom-nemackim-filozofom-i-mentorom-zorana-djindjica-kako-sam-iskolovao-srpskog-premijera.html> (pristupljeno oktobra 2022).

kada stvari idu onamo gde hoće a ne kuda želimo. Srbija nije između istoka i zapada, već na zapadu, a istok nam zaglavljuje nogom vrata. Ne verujem u ideju jednog čoveka kao posednika neograničene i nekontrolisane moći. Ne verujem u ideju misionara i vizionara. Naši političari, i kada imaju viziju, na kraju to svedu na proviziju. Moderne države su odavno izvršile transfer vlasti sa ličnosti na instituciju, kod nas je uvek suprotna tendencija. Svojevremeno je Milorad Pavić napisao: „Ova sredina ima jedan veliki problem. Njoj najbolji nisu potrebni”.

Filozofsko obrazovanje i utemeljenje, politički angažman i posvećenost promenama Zorana Đinđića, ostaće zabeleženi kao svetla tačka novije srpske istorije. Kada je Srbija bila svet, kada se otvarala ka svetu, kada smo imali dubok osećaj da su sloboda i demokratija mogući i da smo u Evropi. Dušan Veličković u eseju pod naslovom „Kuda posle smrti” u knjizi o Đinđiću piše: „Kad umreš, onda, naravno, isključivo drugi raspoložu tvojim životom, tvojim identitetom i svime onim što je činilo tvoj kontekst.” Nadam se da smo bar malo vratili Zorana Đinđića – Đinđiću.

Literatura

- 20 godina od ubistva dr Zorana Đinđića, INMedija, 12. mart 2023, <https://inmedija.rs/20-godina-odubistva-dr-zorana-djindjica/> (pristupljeno 16. novembra 2023.).
- Bisenić, Dragan. 2022. „Davni razgovor s Albrehtom Velmerom, nemačkim filozofom i mentorom Zorana Đinđića: ‘Kako sam iškolovao srpskog premijera’”. RTS, 1. okt. 2022. <https://oko.rts.rs/drustvo/4973008/davni-razgovor-s-albrehtom-velmerom-nemackim-filozofom-i-mentorom-zorana-djindjica-kako-sam-iskolovao-srpskog-premijera.html> (pristupljeno oktobra 2022).
- Božinović, Miroslav. 2005. „Zoran Đinđić: Od filozofije do politike”. *Zoran Djindjić – Für Ein Demokratisches Serbien in Europa / Zoran Đinđić – Za demokratsku Srbiju u Evropi*, uredili M. Božilović i G. Schubert Ulrich Zwiener. Jena: Collegium Europeanum Jenense; A Der Friedrich-Schiller – Universität Jena, Glaux Verlag.
- Dimitrijević, Nenad. 2010. „Uvodni tekst knjige Zoran Đinđić, *Jugoslavija kao nedovršena država*”. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić.
- Đinđić, Zoran. 2010. *Jugoslavija kao nedovršena država*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić.
- Đinđić, Zoran. 2011. *Jesen dijalektike*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Fond dr Zoran Đinđić.
- Đinđić, Zoran. 2013. „Država je važna stvar”. Str. 6 u *Politika i društvo. Rasprave, članci i eseji*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije/Fondacija dr Zoran Đinđić.
- Đinđić, Zoran. 2013. „Srbija, šta je to?”. Str. 161 u *Politika i društvo, rasprave, članci, eseji*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije i Fond dr Zoran Đinđić.

- Erić, Slobodan i Ivan Marić, prir. 2023. *Zoran Đinđić o Kosovu*. Beograd: Udruženje građana „Cer”.
- Košnik, Hans. 2005. „Laudacija za Zorana Đinđića”. Str. 53 u *Zoran Đinđić, za demokratsku Srbiju u Evropi*, uredili M. Božinović, G. Schubert i U. Zwiener. Jena: Collegium Europeum Jenense an Der Friedrich-Schiller – Universitat Jena, GlauX Verlag.
- Lakićević, Dragan Lakas. 2018. *Portret političara u mladosti*. Beograd: Arhipelag.
- Lakićević, Mijat. 2022. *Zoran Đinđić: Prosvet(l)itelj*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Linz, J. Juan i Stepan Alfred. 1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Beograd: „Filip Višnjić”.
- Mališić, Vesna. 2007. *San o Srbiji*. Beograd: Čigoja štampa.
- Melčić, Dunja. 2006. „Filozofska radoznalost Zorana Đinđića”. Str. 101–102 u *Zoran Đinđić: Etika odgovornosti*, uredila L. Perović. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Biblioteka Svedočanstva.
- Veber, Maks. 1988. *Politika kao poziv*. Str. 89 u *Kritika kolektivizma* (preveo Zoran Đinđić). Beograd: „Filip Višnjić”.
- Veber, Maks. 1998. *Nauka kao poziv*. Str. 87 u *Duhovni rad kao poziv*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Veličković, Dušan. 2013. *Đinđić, lice mladosti*. Beograd: Laguna.

Slaviša Orlović

ZORAN ĐINDIĆ – POLITICS AS A VOCATION AND POLITICS AS A DESTINY

Summary

In this paper, I try to shed light on the political legacy and political engagement of Zoran Đinđić. In the first part of the work “Politics as a Calling”, I analyze the connection between his theoretical work and practical action, the relationship between theory and practice, philosophy and politics. For Đinđić, philosophy was an inspiration and a stronghold for changing the world and the system he was not satisfied with. Đinđić stopped being a politician - to philosophize, to become a politician - to act. The point of intersection of Đinđić's philosophical and political discussions and political involvement, and what he will be remembered for, was the idea of an “unfinished state”, which applied to Yugoslavia and was and still is valid for Serbia. Đinđić dedicated his entire public intellectual engagement to politics as a vocation. Đinđić was the creator of political changes in 2000, a bearer of hope, a modernizer and a statesman. He wanted to change Serbia despite the organized resistance to changes by the forces of continuity. In the second part entitled - “Politics as Destiny”, I point out the elements of the tragedy of the ancient hero who offers his life as the last sacrifice to the idea of freedom, to the idea of a democratic Serbia in Europe and to the idea of a future that should prevail over the shackled past; I show that Đinđić had a passion for politics and suffered from his greatest passion; and how he was the modernizer of Serbia and its enlightener. The fate of those who go ahead of time is to be shot in the back. Zoran Đinđić's philosophical education and foundation, political engagement and commitment to change will remain recorded as a bright spot in recent Serbian history.

Keywords

Zoran Đinđić, philosophy, politics, politics as a calling, politics as destiny, unfinished state, modernization, Europe